

Andrzej M. Brzeziński

"Raporty roczne Ambasady
Brytyjskiej w Warszawie 1945-1970",
oprac. M. Nurek, Naczelna Dyrekcja
Archiwów Państwowych, Warszawa
2003 : [recenzja]

Przegląd Nauk Historycznych 3/2, 206-211

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

miały jednak, i często podkreślane przez Autorkę, relacje z innymi ludźmi oraz zdolności w szukaniu właściwych protektorów.

Takie zestawienie cech i czynników mających wpływ na awanse Tomickiego powoduje, że A. Odrzywolska-Kidawa prezentuje rzadko spotykane chłodne i pozbawione emocji podejście do tytułowej postaci rozprawy. Ocenia postępowanie swego bohatera z dystansu, dostrzegając także i to, iż niektóre zlecane mu zadania nie miały większego znaczenia dla państwa (s. 104). Autorka ukazuje jego ambicje i osobiste zabiegi w celu uzyskania kolejnych godności. Czytelnik czeka więc na zapowiedziane we wstępie (s. 12–13) kolejne – napisane równie pięknym językiem i w równie wyważony sposób – rozprawy, obejmujące inne wątki życia i działalności Piotra Tomickiego.

ANNA KOWALSKA-PIETRZAK
Uniwersytet Łódzki

Raporty roczne Ambasady Brytyjskiej w Warszawie 1945–1970, oprac. M. Nurek, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2003, ss. 489

Prezentowana publikacja dokumentów to zbiór raportów rocznych Ambasady Brytyjskiej w Warszawie z lat 1945–1970, która powstała dzięki współpracy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP) w Warszawie z Public Record Office (od kwietnia 2003 r. The National Archives) w Londynie. Opublikowane dokumenty odnaleźli w archiwum brytyjskim dr Louise Atherton z tegoż archiwum i prof. dr hab. Mieczysław Nurek z Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Obok kompletu raportów rocznych ambasady brytyjskiej w Warszawie w zbiorze zamieszczono także powstałe w Foreign Office dokumenty, zwłaszcza komentarze (Minutes), odnoszące się do otrzymanych raportów.

Publikacja jest jednym z efektów działań NDAP, mających na celu – jak napisała w *Przedmowie* Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych doc. dr hab. Daria Nałęcz – udostępnianie „źródeł poznania historycznego niedostępnych w zbiorach polskich, ale niezbędnych do prawidłowego odczytywania losów państwa polskiego i narodu”. Planowane jest wydanie kolejnego tomu raportów rocznych Ambasady Brytyjskiej w Warszawie z lat 1918/1919–1939.

W omawianym tomie dokumenty zostały opublikowane w oryginalnej wersji językowej. Profesor M. Nurek napisał we *Wstępie*, że „tak

znaczna już w Polsce znajomość języka oryginału zwalnia z obowiązku tłumaczenia na język rodzimy”. Należałoby dodać, że dzięki temu z publikacji będą mogli korzystać nie tylko polscy badacze. Zamieszczone zostały jednak rejestry raportów rocznych w języku polskim, pozwalające zorientować się w zasadniczej treści dokumentów.

Raport ambasadora Victora Cavendish-Bentincka za 1945 r. jest najobszerniejszy, a tym samym zawierający najwięcej interesujących historyka informacji (s. 1–64). Ambasador sporządził go według zasad obowiązujących w Foreign Office przed wybuchem II wojny światowej. Z opóźnieniem bowiem dotarła do niego wiadomość z Londynu, iż obowiązuje instrukcja, nakazująca – tak jak w okresie wojny – zwięźle opracowywanie raportów. Sporządzony przez ambasadora Cavendish-Bentincka dokument zawiera charakterystykę wydarzeń w Polsce od 6 lipca 1945 r., kiedy W. Brytania uznała Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (TRJN), do końca roku. W tym okresie istniało w stosunkach brytyjsko-polskich wiele problemów, stanowiących pokłosie wzajemnych relacji w okresie II wojny światowej oraz postanowień Wielkiej Trójki w sprawie polskiej. W raporcie przedstawione zostały m. in. starania Londynu o wypełnienie przez TRJN ustaleń konferencji jałtańskiej, uregulowanie i zakończenie spraw pozostających do 6 lipca 1945 r. w gestii Rządu RP w Londynie, powrót do kraju z Zachodu żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych. Szczegółowo przedstawiona została sytuacja wewnętrzna w Polsce, taktyka władz komunistycznych, rola i wpływ Związku Sowieckiego na rozwój wydarzeń w Polsce. Raport zawiera też charakterystykę stosunków Polski ze Stanami Zjednoczonymi, Francją, Niemcami, Czechosłowacją i innymi państwami europejskimi.

Od 1945 r., zgodnie z instrukcją Foreign Office, raporty roczne brytyjskich placówek dyplomatycznych były sporządzane w zwięzły sposób. Składały się zazwyczaj z informacji i ocen, dotyczących wydarzeń wewnętrznych w Polsce (politycznych, gospodarczych, społecznych, stosunków państwo-kościół), oraz polskiej polityki zagranicznej. Stałym punktem raportów była charakterystyka stosunków polsko-brytyjskich w sferze politycznej, gospodarczej i kulturalnej. Od 1953 r. raporty zawierały także dosyć szczegółową kronikę wydarzeń wewnętrznych i działalności dyplomacji PRL na forum międzynarodowym.

W marcu 1962 r. podsekretarz stanu w Foreign Office Harold A. Caccia polecił opracowywanie raportów rocznych, ograniczających się do wykazu najważniejszych wydarzeń. W 1964 r. okólnik Foreign Office nakazywał redukcję raportów rocznych do 3000 słów. Mimo takich ograniczeń dokumenty zachowały swoją wartość jako źródło

niekiedy cennych informacji. Raporty ambasady brytyjskiej w Warszawie ukazują m. in., jak brytyjscy dyplomaci postrzegali działania władz komunistycznych i postawę społeczeństwa polskiego, w tym środowisk opozycyjnych. Charakteryzują miejsce Polski w stosunkach międzynarodowych, przedstawiają prowadzoną wobec niej politykę Londynu.

Informacje zawarte w raportach rzucają nieco światła na mało znaną sferę stosunków kulturalnych angielsko-polskich. Wynika z nich, że mimo napięć w stosunkach politycznych, zwłaszcza w okresie zimnej wojny, relacje kulturalne miały w miarę stały charakter. Było to zasługą strony brytyjskiej, która głównie poprzez działalność British Council w Warszawie starała się konsekwentnie popularyzować kulturę i język angielski w społeczeństwie polskim. W 1946 r. władze komunistyczne „tolerowały” British Council, natomiast stosunek Polaków do brytyjskiej placówki kulturalnej był „entuzjastyczny”. Od listopada 1946 r. Information Departament Ambasady Brytyjskiej wydawał „Głos Anglii” – tygodnik w języku polskim, informujący o sprawach brytyjskich. Ukazywał się w dozwolonym przez władze polskie nakładzie 50 tys. egzemplarzy. Planowano otwarcie w Warszawie brytyjskiego centrum informacyjnego, biblioteki i czytelnicy. Sprzedano 45 tys. książek księgarzom, a także prawa do tłumaczeń prac autorów brytyjskich. Krótkie wizyty w W. Brytanii złożyło 45 „czołowych intelektualistów” polskich. Na początku 1946 r. resort edukacji wyraził zgodę na szkolenie nauczycieli języka angielskiego, które przybrało szerokie rozmiary.

W lutym 1947 r. ambasador Cavendish-Bentinck poinformował ministra spraw zagranicznych Zygmunta Modzelewskiego, iż rząd brytyjski jest gotów do rozpoczęcia negocjacji w sprawie zawarcia układu o stosunkach kulturalnych z Polską. Inicjatywa brytyjska utknęła jednak w martwym punkcie. Władze komunistyczne były zainteresowane osiągnięciem z Londynem przede wszystkim porozumienia finansowego i handlowego. Narastający klimat zimnowojenny, wzmagająca się propaganda antybrytyjska i „powiększająca się anglofobia w kołach oficjalnych” w Polsce nie sprzyjały kontaktom kulturalnym polsko-brytyjskim w następnych latach. W 1949 r. władze komunistyczne utrudniały eksport książek brytyjskich, w tym technicznych, do Polski. Pod koniec 1949 r. przestał ukazywać się „Głos Anglii”, z powodu kłopotów finansowych Information Departament i zbyt daleko idącej interwencji cenzury. British Council kontynuowała jednak działalność bez większych przeszkód. Funkcjonowała wypożyczalnia książek, organizowano pokazy filmów i odczyty. Filmy i książki o tematyce technicznej były przekazywane

różnym instytucjom rządowym, natomiast inne książki przesyłano Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu. Jak pisał w raporcie za rok 1951 r. ambasador Charles H. Bateman, publiczność na imprezach British Council stanowili głównie ci Polacy, którzy pochodzili z „wywłaszczonych byłych klas średnich, którzy nie mieli nic więcej do stracenia, i którzy wytrwali w utrzymywaniu jakiegoś kontaktu z Zachodem”. Rok później ambasador wyraził pogląd, że ponieważ „Zjednoczone Królestwo jest przedmiotem mniej wrogiej propagandy niż Stany Zjednoczone”, być może dlatego wśród gości British Council było stosunkowo dużo „studentów i młodych ludzi”.

Przemiany polityczne w Polsce po październiku 1956 r. stworzyły atmosferę bardziej sprzyjającą nawiązywaniu i rozwojowi „przyjaznych stosunków z Polakami” oraz „zwiększenia kulturalnej wymiany”. Zespół Pieśni i Tańca Mazowsze występował z powodzeniem w W. Brytanii przez sześć tygodni (styczeń–luty 1957). Wydarzeniem teatralnym w Warszawie były gościnne przedstawienia Shakespeare Memorial Theatre (działającego od 1879 r. w Stratford on Avon, rodzinnym miasteczku Williama Szekspira) w dniach 17–22 czerwca 1957 r. Wystawiano jedną z wcześniejszych sztuk Szekspira – *Titus Andronicus*. Na początku grudnia 1957 r. British Council zorganizowała obchody stulecia urodzin Josepha Conrada Korzeniowskiego, m. in. wystawę ilustrującą życie i twórczość pisarza.

W raporcie za 1958 r. ambasador sir Eric Berthoud pisał, że w społeczeństwie polskim wzrastało zainteresowanie nauką języka angielskiego. Rosła też liczba osób ubiegających się o różnego rodzaju staże w W. Brytanii. Kontakty nawiązywali przedstawiciele środowisk intelektualnych. W czerwcu, na zaproszenie British Council, przebywała w Londynie grupa polskich prawników. W dniach 17–30 listopada 1958 r. gościła w W. Brytanii delegacja rektorów i profesorów polskich uczelni. W grudniu, na zaproszenie rządu brytyjskiego przebywało w W. Brytanii czterech polskich dziennikarzy. W następnych latach wzajemne wizyty oficjalne i prywatne stały się stałym zjawiskiem.

Ambasador sir George Clutton pisał w raporcie za 1964 r., że stosunki kulturalne angielsko-polskie „rozwijają się pomyślnie”. Okazją do zmanifestowania kontaktów teatralnych były obchody czterechsetlecia urodzin Williama Szekspira. W dniach 12–18 lutego występował w Warszawie Royal Shakespeare Company (powstały w 1961 r. z przekształcenia Shakespeare Memorial Theatre). Warszawski teatr Współczesny złożył rewizytę z szekspirowskim repertuarem w Londynie (4–9 maja). Nadal rosło zainteresowanie Polaków nauką języka angielskiego. Pięciu angielskich lektorów zostało

zatrudnionych w Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W 1966 r. biblioteka British Council w Warszawie wypożyczyła rekordową ilość książek. W końcu 1964 r. roku władze polskie zgodziły się na druk, wydanie i kolportaż w Polsce dwumiesięcznika „Brytania” w języku polskim, w proponowanym nakładzie 5 tys. egzemplarzy. Pierwszy numer czasopisma ukazał się jednak dopiero 15 września 1967 r.

W połowie lat sześćdziesiątych zostały zaproszone do Polski przez „państwowego impresario” najbardziej popularne brytyjskie zespoły rockowe. W 1965 r. koncert Cliffa Richarda i zespołu The Shadows w Warszawie spotkał się z entuzjastycznym i „burzliwym” przyjęciem polskiej, głównie młodzieżowej, publiczności. W tym samym roku występował zespół The Animals, a w kwietniu 1967 r. koncertowali w Warszawie The Rolling Stones.

Pomyślnie rozwijały się brytyjsko-polskie kontakty naukowe. 10 października 1967 r. podpisane zostało angielsko-polskie porozumienie o współpracy naukowej i technicznej. W tym samym miesiącu zorganizowana została wystawa brytyjskich osiągnięć naukowych w Warszawie oraz odbyło się angielsko-polskie sympozjum naukowe.

Wydarzenia marcowe 1968 r., a przede wszystkim uczestnictwo Polski w interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji, kładące kres demokratycznym reformom Praskiej Wiosny w sierpniu tegoż roku, doprowadziły do ochłodzenia stosunków między Londynem a Warszawą. Ambasador Thomas Brimelow pisał, że brytyjska „dezaprobata” dla udziału Polski w interwencji w Czechosłowacji „wzburzyła polskich przywódców” i „fala antybrytyjskiej propagandy, która istniała zawsze, została zintensyfikowana w drugiej połowie roku”. W końcu 1968 r. obraz Polski w W. Brytanii „bardzo zmatowiał”.

W raporcie za 1969 r. ambasador Brimelow pisał, że władze polskie czyniły starania, aby zaistniałe w minionym roku napięcie w stosunkach politycznych brytyjsko-polskich nie utrudniało współpracy na niwie naukowej i technologicznej. *British Engineering Days* zorganizowane w Warszawie (17–23 lutego 1969) świadczyły, że władze brytyjskie wychodziły z podobnego założenia. W 1969 r. miała miejsce rekordowa fala „wizyt akademickich i profesjonalnych” z obu krajów. Zdaniem ambasadora kontakty kulturalne brytyjsko-polskie zostały przywrócone na poziomie sprzed sierpnia 1968 r. British Council pomyślnie rozwijała działalność. Sukces odniósł Tydzień filmu brytyjskiego (10–16 grudnia) w Warszawie. Dnia 3 stycznia 1970 r. została otwarta w Burlington House w Londynie wystawa *One Thousand Years of Polish Art*. Jak pisał ambasador, celem ekspozycji

było zapoznanie Brytyjczyków z dorobkiem polskiej kultury, która przetrwała mimo wszystkich dramatycznych zawirowań, jakie Polska przeszła na przestrzeni wieków.

Pod względem edytorskim zbiór raportów rocznych Ambasady Brytyjskiej w Warszawie został wydany bardzo starannie. Dokumenty opatrzone są adnotacjami typu kancelaryjnego, niekiedy przypisami i uwagami redakcyjnymi. Na końcu każdego raportu podana jest sygnatura archiwalna. Korzystanie z raportów ułatwiają opracowane przez prof. M. Nurka noty biograficzne pracowników Foreign Office, zajmujących się sprawami polskimi, których większość nie figuruje w ogólnodostępnych informatorach i leksykonach. W indeksie osobowym nazwiska tych osób zostały wyróżnione kursywą. Tom zawiera także pełną obsadę placówek dyplomatycznych – ambasady brytyjskiej w Warszawie i ambasady polskiej w Londynie oraz wykaz ministrów spraw zagranicznych obu państw.

ANDRZEJ M. BRZEZIŃSKI
Uniwersytet Łódzki

Dr. Franjo Tudjman – neoprostena pobjeda, red. M. Tudjman, Zagreb 2003, ss. 321

W trzecią rocznicę śmierci Franjo Tudjmana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Zagrzebiu miało miejsce sympozjum, na którym przedstawiono referaty, dotyczące jego kariery politycznej, poglądów i myśli filozoficznych. Efektem tego spotkania jest książka zatytułowana *Dr. Franjo Tudjman – neoprostena pobjeda*, czyli *Dr Franjo Tudjman – niewybaczalne zwycięstwo*, pod redakcją prof. dr. Mirosława Tudjmana, pierwszego syna prezydenta Chorwacji, filozofa i socjologa, ale przede wszystkim wieloletniego szefa specjalnych służb informacyjnych w chorwackim Ministerstwie Obrony.

Autorzy poszczególnych referatów to ludzie nauki i kultury, socjologowie, historycy bądź ekonomiści, publicyści, politycy. Wszyscy byli związani bezpośrednio z Franjo Tudjmanem bądź z jego otoczeniem. Przykładowo wystarczy nadmienić dr. Mirko Valentića – autora rozdziału: *Franjo Tudjman – historyk i mąż stanu (Dr Franjo Tudjman – poujesnicar i državnik)*, doktora historii, wykładowcę na Uniwersytecie Zagrzebskim, dyrektora Katedry Historii Najnowszej. Innym autorem jest Milan Vuković, który reprezentuje środowisko prawnicze i brał udział w opracowywaniu prawa procesowego nowego państwa chorwackiego. Jest autorem dość niejednoznacznego w sensie